

Миливој: МАРКОВИЋ (Београд)

КА СВЕТУ И ЧОВЕКУ (Неки аспекти поезије Душана Костића)

I

Приступ поезији Душана Костића схватам као сложени стваралачки чин који комплексно залази у оне слојеве песничког бића који ослобађају спутане енергије у човековој личности, који јој откривају новији, модернији и хуманији свет и сутеришу јој потребу да креативно испуњавају тај свет увек новим, богатијим и разноврснијим људским садржајем. Полазим од такве претпоставке јер за мене је поезија Душана Костића увек била креативно промишљање света. Она је својом пуном снагом настала у сржи револуције и остала је њена доследна емотивна и мисаона претпоставка. Кад то кажем, онда мислим на све оно што је овај песник писао до сада, посебно истичем његову интимну лирику и лирику најновијих дана, јер управо је у њој најдубље промишљао свет и најшире размицао његове обале. У тој је лирици, више него у оној такозваној ангажованој, расветлио дијалектичко биће револуције, показао је сву зрелост и трезвеност лиричара меког штимунга, али и згуснутог сањара надахнутог, инспиративног, мисаоног визионара. У тој лирици, више него у другим облицима свог певања и мишљења, Душан Костић је показао колико је поезија заиста непрекидна свежина света, и као такав се је разрастао у изузетну лирску индивидуалност.

Но, да бисмо шире и потпуније означили егзистенцијалне токове у Костићевој поезији, нужно је учинити неколико општих али неопходних паралела унутар песничких генерација са којима је овај песник стварао свет своје поезије.

Врло се често мисли да је поезија привилегија младости и да је песник виталан док је млад, да свој пуни лирски исказ остварује само у време своје најактивније животне доби, у оним годинама кад се живот у њему разбуктава, кад се оглашава из

највећих дубина бића, из неких космичких просторстава. Да су такве претпоставке произвољне, па и нетачне, говоре нам песничка дела оних песника који су своју пуну лирску зрелост остварили управо у познијим годинама. Та нас чињеница упућује на закључак да поезија није само израз младеначке зажарености и полетног одушевљења, већ је израз искуства, сазревања, знања и мишљења. Њу не ствара само песников таленат и она није само емоционална реакција на неке појаве и догађаје, већ је израз свеукупне сложености песниковог живота — она је, у ствари, интегралан песников живот. О томе нам, посебно у другој половини нашега столећа, врло илустративно говоре антологијски примери поезије Милоша Црњанског, Десанке Максимовић, Густава Крклеца, Душана Матића, Милана Дединца, Добрише Ћесарића, Драгутина Тадијановића, Едварда Коцбека, Оскара Давича, Радована Зоговића, Блажа Конеског, Славка Јаневског и, свакако, и самог Душана Костића. Сви су ови песници већ више деценија интензивно присутни у нашој поезији, али мало кога од њих памтимо по првој песми или првој књизи (осим, можда, Андрића, Црњанског и Десанку Максимовић). Сви су се они касније развили, а свака њихова наредна књига значила је нови корак у зачарани песнички свет, свака је представљала и за њих и за нашу поезију право изненађење, јер се огласила неким новим гласом, означавала је улазак у нове и до тог тренутка напеване и уметнички неизговорене светове, означавала је по једну интимну песничку револуцију, по један истанчанији и сензибилнији свет, по једно ново и смелије откривење у језику, новију и модернију лирску структуру, универзалне и космополитске погледе на свет.

У оваквим токовима песništво Душана Костића има своју нарочиту индивидуалност по којој се издваја од осталих — другачије је отворено према свету, самосвојније је као песничка игра, као страст, као побуна чула, окренуто је дубљим, судбинскијим одјецима у човековом бићу и свему ономе што човека одређује као човека. Овај је песник у нашој поезији присутан преко пола века и његово песništво се развијало доста бурно, имало је знатне успоне и падове, имало је страствене приврженике, али је врло често и оспоравано. Међутим, оно се стално чалазило у експанзији, непрекидно је доживљавало велике и бројне метаморфозе, сазревало је у себи, помилало је искуства, таложило личне и историјске процесе, из времена редуковало његову дијалектичку суштину и, оно што је најбитније, увек се кретало ка новом, из књиге у књигу откривало увек другачије светове, сталоженије, људски и историјски драматичније, емотивно богатије, мисаоно разноврсније.

Са сигурношћу се може рећи да је Душан Костић у ширим просторима наше поезије изграђивао једну сасвим особену лирику, да се наметнуо рафинираном индивидуалношћу која је изразито обележена интимним тоновима, која је сва од слика, од

трептаја душе, од емоционалних отклика на све изазове у животу. Та интимистичка, често импресионистичка интонација Костићевог песништва, има своје дубоке корене у природи, у његовој изузетној осетљивости за боје и звукове из природе, али и, рекао бих, да ту интимистичку компоненту Костићевог песништва обележава и његово младалачко учешће у револуцији које је дубоко мотивисано према слободи и према човеку. И та компонента, сигуран сам, суштински сдређује читаво његово песништво и никако није случајна, увек долази из непрегледних дубина његове револуционалне животне реалности. И зато се, мислим, Костићево учешће у рату и револуцији мора схватити као песничко неизбежно исходиште у обликовању не само његове поезије, већ и у схватању егзистенције обележаване и утемељиване у његовој филозофији живота.

II

Сваки песник у размишљању о животу покушава да пронађе она суштинска животна стања којима ће најадекватније обележити своја схватања времена и односа која се у одређеном историјском тренутку збивају у њему. Своја лирска и мисаона становишта Душан Костић је до сада најпотпуније изразио у оним песмама и песничким књигама које су мотивисане ратном и револуционарном тематиком. У њима се згуснуло велико и драматично животно искуство, али се и искристализовао јасан и модеран, отворен и слободан поглед на свет, као својеврсна његова филозофија живота. То је, свакако, због тога што су рат и револуција били пресудни доживљаји у животу овога песника. Своје лирске и мисаоне прескупације Костић везује за револуцију и због тога што су сви његови идеали у младости стремили ка њој, а после револуције они се као остварени продубљују, настављају свој стваралачки успон, богате се, али увек у себи носе романтичарски жар младости, која није знала за препреке.

У том смислу, овај песник настоји да споји континуитете свога живота који се, сада је то сасвим извесно, мукотрпно развијао у различитим историјским периодима. Он полази од детињства, разиграног и безбрижног, на падинама завичајног Виситора, па полако прелази кроз све касније сурове тскове живота. Распеван и пун младеначке ведрине, он улази у револуцију, у буру заковитланог живота, и као сањар надахнуто лирски исказује свој занос за народну и ослободилачку борбу. Према осећању сигурности што га у нама буди Костићева патриотска лирика, може се осетити степен песничког младеначког заноса који је у овим његовим песмама дочараван тако да је адекватан природи и карактеру његовога сензибилитета. Костићев револуционарни дух је у основи активистички, у његовој души постоји специфична лирска енергија која ствара неуништиву жељу да из драме живота у коме се ковитлају узнемирене страсти издвоји онај

мисаони и хуманистички ток који одређује смисао и карактер борбе у коју је човек ушао и која му је постала смисао живота. То Костићево лирско и мисаоно усмерење оглашава се као егзистенцијални чин његовога певања и мишљења, јер у њему се изједначају смисао певања и смисао живота. То је једна од најбитнијих карактеристика Костићеве лирике са ратном тематиком. Истина, на песничком плану изградити лик човека који интензивно промишља и доживљава историјске противуречности није нимало лако, посебно због тога што је на ту тему написао много песама, а доста их је написао и сâм Душан Костић, које немају увек изузетну уметничку вредност. Неке су добрим делом настале у дескриптивној форми и шаблонском хорском певању, па врло често имају само пригодни карактер. Знатне карактеристике тог дела Костићеве лирике са ратном тематиком јесу и у томе што је у њој често захватао само површинска збивања у животу и то са наглашеном дидактичко-утилитаристичком тенденцијом која је настала у захукталом романтичарском заносу за борбу и слободу. Данас, када се своди биланс тог захукталог романтизма, види се колико је, уопште гледано, било уметничких промашаја. Природно је што је томе у једном периоду подлегао и Душан Костић, али у мноштву пригодног песништва, посебно у првим послератним годинама, код њега се може наћи и не тако мало изразито лирских, песама, које су настале у разбукталом стваралачком заносу у коме је песник успевао да смири и кондензује мисли и емоције и да им да уметничку снагу којом опседају пажњу и данашњег читаоца. Оне добре антологијске песме са ратном тематиком указују на чињеницу да је Душан Костић песник који има развијена чула визионара и који уме да реалност у овим њеним видовима искаже као уметничку лепоту. Уз ту креативну особину Костић поседује и смисао за контакт са масом, уме да се саживи са њом и да покрене њену енергију, поистовећујући се са њом. Костићева поезија са ратном тематиком поседује још једно обележје — иако је сва патристска и са јаким револуционарним набојима, она није као неке друге бурна и декларативна, она је мекана, непосредна, емотивна, у њој доминира утисак лирске понесености који се упечатљиво усађује у свест читаоца и постаје његово својство, страст и смисао. Доживљаји овога песника су конкретни и јаки, у њима се осећају бунт и револт, а у његовим најбољим песмама они су плод праве креације, исказани кроз пластичну слику, кроз разгранату метафору или кроз вишеслојне симболе — и као такви врло рељефно сугеришу комплексно стање ратне реалности, као и психичко стање самога песника.

Песма *У Прозору* пример је револуционарног бунтарског расположења исказаног флуидном лирском сликом којом се исказује лични доживљај постигнутости песника над згариштем градића који је некад био кошница пуна живота, а сада су у њему само ужаси и ледене тишине, укрестили су се мук и страва.

Са тог становишта гледано, песма је пројекција мира и немира, добра и зла, среће и несреће и као таква, како песник каже, настала је у једном крику пред оним што је видео на улици опустелог градића у Босни. Иако је веома потресна, ова песма делује присно, изазива бурне доживљаје, нијансира душевна стања, изазива туге и горчине, али и подиже морал, јер испод наслага драме слуги слободу и мир. Песник осећа драму човека и покушава да је уздигне на ниво опште људске трагедије и да је, као такву, универзално осуди. Да би интензитет лирско-драмског доживљаја био јачи и потпунији, песник је апострофирао и супротставио потпуно различита душевна стања: слободну људску мисао уздигао је међу звезде и поистоветио је са миром трава и река насупрот страви, мраку, опором мирису крви и лешева. У креацији тих контраста Костић је показао изузетну лирску осетљивост за минуциозно уочавање стања у емоцијама и расположењима. Због тога се у овој његовој песми, а то је општа особина његове лирике са ратном тематиком, осећа изражајан елегичан тон, прожет носталгичним осећањима, у чему треба видети чињеницу да је Душан Костић изразито емотиван песник. У њему су се наталожиле успомене које откривају велику трагичку рата и он, потресен том трагиком, нескривено је уноси у своју поезију, говори своје туге и болове, своја људска и уметничка запрепашћења.

Без обзира на тај интимистички слој који обележава трагизам једнога времена, у Костићевој лирици са ратном тематиком ипак доминирају патриотска осећања, јер борба за слободу је изнад свега. Из тих побуда он се враћа на Сутјеску и Зеленгору, са њих хоће да скине заборављене снегове и да упозори на неопходност трајног присуства тих великих историјских догађаја у нама. Овај моменат указује на чињеницу колико је Душан Костић интимно и историјски везан за револуцију. Иако се, временски гледано, доста одмакао од ње, она још увек представља његову најинтимнију и најјачу лирску и мисаону преокупацију. Отуда и чињеница да су његове песме, мотивисане ратом и револуцијом, независно када су стваране, најнепосредније и емотивно и мисаоно често најзрелије.

III

Ако је песништво Душана Костића у својим ранијим развојним фазама имало веће уметничке осцилације, ако је било принуђено да се у појединим моментима прилагођава неким захтевима времена, оно у својој новијој фази, нарочито после књига „Зов лишћа“, „Мреже“, „Заборављени снегови“, „Дневи између нас“, „Шлеп уморне воде“, „Изнад једне тамне шуме“, „Лирика југа“, „Архипелаг“, „Постојбина маслине“, „Морија“, „Зрело море“, „Призив прашуме“, „Поезија : тристија“, „Ако се наљуће птице“, „Сахара“ и „Отапање лудила“ па до најновијих песама

расутих по бројним новинама и часописима — успело да се консолидује, да ухвати један ритам, да се у себи осамостали и да постане самородна песничка и дијалектичка визија света и човека, успело је да смири немире у себи, да пронађе неке сасвим своје мотиве и да их развија и продубљује. У ствари, Душан Костић је успео да пронађе себе у простору и времену, да одреди свој свет и да га оплоди својом дијалектичком и уметничком визијом. Ако занемаримо прву међуратну фазу Костићевог песничтва, која и није оставила битнијих трагова, онда права песничка узлетања налазимо у револуцији и непосредно после ње. У том се времену он формирао као песник и као човек и у том је времену дао прегршт заиста лирски надахнутих песама. Било је у тим песамама, нарочито у оним посвећеним рату и револуцији, драматичних тренутака, дате су бројне непролазне слике потресних људских стања, било је болова и страдања, али знатно више ратног вихора, заноса и поноса, одушевљења револуцијом и њеном преображавалачком снагом. Ова Костићева поезија није естрадног типа, она је лирска и мекана, интимна и исповедна, то је лирика у којој се оглашавају прве веће спознаје живота, у којој је изречена свест о револуцији, о њеном значају, о њеној историјској условљености. Истина, нису све Костићеве песме са темом рат и револуција подједнако значајне, нису све остварене са подједнаким уметничким жаром, нису све израсле из изворног надахнућа. Има у том његовом тематском кругу и декларативних песама, има бележења утисака на брзину да би послужили као грађа за каснија уметничка сазревања (као што се и догодило), или као документи о драматичном ходу кроз време, које понекад и није пружало праве инспирације за песму, већ се наметало својом епском оштрином и ширином. Ако у таквим Костићевим записима није било довољно поезије, онда је било живота и историје, па и са тог становишта гледано, многе неуспеле песме овога песника имају вредност аутентичног документа, јер обележавају карактеристична ратна егзистенцијална стања. Међутим, Душан Костић је са темом рат и револуција оставио и прегршт антологијских песама у којима се огласио не само као хроничар тих збивања, већ и као њихов уметнички визионар, као сликар страсти и снова, као аналитичар људских судбина, као човек који види даље и који усмерава ка томе даље, и за кога је то даље наставак револуције у миру и слободи, примена њених идеја у конкретној животној стварности.

Костићева пак поезија са темама из послератне животне стварности носи у себи психичке напрегнутости тога времена, и сказује захукталост живота у свим његовим токовима, сутерише брза реаговања на појаве и догађаје, дочарава масовну атмосферу, али у појединим песмама и књигама та нова атмосфера није довољно легла у песнику, није се вишеслојно искристалисала у њему. Но, то су само пролазни тренуци прилагођавања, време сазревања новог схватања времена и живота у њему. Ти креа-

тивни преображаји, проломи и сазревања, тражења и налажења, обележавају бројне Костићеве књиге, од збирке „Зов лишћа“, па до његове најновије књиге „Отапање лудила“.

У овом међувремену у Костићевој се поезији догодио читав пролом. Из књиге у књигу он се интензивно мењао, живот се згушњавао у њему, проблеми су постајали јаснији, револуција је добијала потпунији дијалектички марксистички смисао, њени су видици постајали продорнији. Овај је песник дубље гледао у живот и колико се дистанца од рат померала, рат је у њему на нов начин постао драматичнији, успомене су постајале јаче, људске судбине и поједине историјске слике из рата постајале су видљивије, отпадале су полако са њих ратне суровости, а у први план избијали су покретачки мотиви у људима: страсти, снови, наде, љубави, радости, туге. Сада је Душан Костић постао окренут тим светлостима у људима и у историји, које нису више биле израз само једног тренутка, већ су у његовој новијој поезији постале израз човекове револуције свих времена и свих простора. Песме овога песника постале су нека врста обрачуна са оним што је спутавало човека кроз време, постале су апотеоза отпора и весници нових могућности и нада. Следећи такву нову реалност, подразумевајући је, у ствари, Костић је у својој поезији изграђивао ону реалност коју је претпостављала револуција. Свестан чињенице да револуција није прописала никакав рецепт, већ је само омогућила човеку да се бори за своју већу људскост, овај је песник кроз своју поезију изговарао ту нову човекову могућност, истичући је као нови квалитет људске слободе. Заговарање веће човекове слободе за Костића није значило само њено апологетско величање, заговарање слободе значило је тражење нових могућности за њену конкретну реализацију, значило је веру да се може више другачије и боље. Такво Костићево схватање је, мислим, један од основних квалитета његовог песништва који се продубљује и усавршава са сваком његовом новом књигом.

IV

Нов квалитет у песништву Душана Костића зачет у књигама „Зов лишћа“, „Мреже“, „Заборављени сњегови“ и „Дневи између нас“ осетно се згушњава у књизи „Изнад једне тамне шуме“ — да би се у каснијим његовим збиркама огласио не само као сложенији поглед на свет, не само као филозофија живота, већ и као нови, дубљи, зрелији и изазовнији стваралачки чин. У песништву овога песника отвара се потпуно нова лирска оптика, израња нека ренесанса у виђењу света, поезија се оглашава као откровење. Сада је све сведено на вишеслојну метафору, на симболе са много значења, стих је из књиге у књигу кондензованији, језик згуснут и варничав, мисли и осећања су проду-

бљсни и обogaћени, ослободио се овај песник декларативности, сада је свака песма зов из непрегледних даљина, из дубина живота, сада је свака песма врело искуства и мудрости живота.

Имам утисак да се после књиге „Изнад једне тамне шуме“ нешто проломило у овоме песнику; његова је мисао ангажована више него икада, сав је у неком враћању, у непристајању на неке облике егзистенције; оглашава се неким горчинама, незадовољствима и пркосима што се у животу и у нашем друштву видно гасе неке револуционарне ватре. Костић у својој новијој и најновијој поезији као да говори из неког новог и другачијег поднебља, али не из неке усамљености, јер он усамљеност не признаје, његова револуција није никад сама. Било је тренутака, наравно, кад је био опседнут самоћом, кад су се сплели у њему неки егзистентни проблеми — и о томе је са осећањем горчине па и резигнације проговорио у књигама „Мреже“ и „Шлеп уморне воде“, али је већ у следећим књигама превазишао и готово укинуо самоћу као облик егзистенције, вратио се зову живота са свим његовим противуречностима. На примјер, у књизи „Изнад једне тамне шуме“ овај песник поручује људима да се свом снагом одупру насиљу и да у себи утемељују потребу за људском слободом. Та књига којом песник израња из света горчина и самоћа заиста је дубока у мислима, размахнута по читавом космосу, сеже у све слојеве човекових мисли и осећања. Као ни у једној својој претходној књизи, у овој је Душан Костић остварио јединство певања и мишљења — свет треба отварати даље, истраживати га и испуњавати новим, богатијим и атрактивнијим животним садржајима. Ту опцију Костић даље отвара и продубљује у књизи „Лирика југа“, са којом као да је схватио да је револуција, у најширем њеном значењу, ушла у дубље дијалектичке процесе, да је живот новијега времена добио неку већу дубину, да је разуђенији, са много више токова, да тражи али и ствара већу енергију у човеку, више га ангажује, чини га динамичнијим, мисаоно и емотивно комплекснијим. Сви ти процеси гледани кроз књигу „Лирика југа“ добијају неку већу ватру, оглашавају се са већом страшћу, постају интензивнији, градација им постаје изражајнија. Са тог становишта гледано, књига „Лирика југа“ као да је дошла из једног другог песника, из неких нових преображених стања, из сложенијих животних потреба. Заправо, ако дијалектички следимо изворишта ове књиге, долазимо до закључка да је она израз новог искуства које је песник стекао на новим животним путовањима, она је израз другачијег посматрања света, ишчезла је из ње ранија младеначка романтика, распршила се нежност, смириле се интимне ватре и туге. Сада се свет објављује као громада, живот се у њему згуснуо и сазрео. Сада песник креће даље у живот, слуги и ствара нова пространства. Он настоји да све што је било сведе у једну историјску и дијалектичку визију, у једну комплексну етичку мисао, жели да искуство претвори у нову поруку. То настојање

нарочито је изражено у песмама чија је тематика путовање, јер на тим новим путовањима кали се и изоштрава његова мисао којом темељито преиспитује свој однос према суштинским питањима живота. Овога пута Костић је са великим жаром и са великом страшћу окренут мору, сунцу, југу и медитеранском поднебљу и то је из његовог песничког талента измамило нове звукове, извукло је из њега сложенију и изражајнију визију живота. Топлина југа је раскривила у њему неке метафизичке хладноће и пробудила неке истанчаније доживљаје, да он у овој књизи делује смиренније, дубље размишља и истражује.

Управо та компонента указује на чињеницу да је Душан Костић књигом „Лирика југа“ извршио значајан заокрет у својој поезији. У њој је сажео бројна животна и песничка искуства, све је још једном промислио и проживео, прочистио је душу, мисли и осећања, скинуо са себе неке терете да би могао да иде даље, а то даље био је пут у књигу „Архипелаг“. Том књигом, њеном лирском и мисаоном суштином, Костић се дубље утемељио у нашем садашњем времену као песник широких видика, дубље имагинације, прецизније опсервације, већег и богатијег животног искуства, изражајније проживљености времена које памти и ствара. Другим речима, књига „Архипелаг“ указује на то да овај песник тек почиње да истражује човеков свет који се оглашава из неких незнатних дубина песничког бића, па су садржаји појединих његових песама, а и књиге као целине, знатно комплекснији, са јачим су унутрашњим набојима, у мислима и емоцијама има више људских драма, више сукоба, све је подигнуто у више сфере. У ствари, у читавој овој књизи присутан је песников напор да се у већ постојећем свету докучи нова реалност која би својом суштином представљала виши и промишљенији облик нове човекове савремености. То Костићево настојање произлази из његовог уверења да је тек то прави револуционарни чин савременог песништва којему овај песник доиста претпоставља сву своју ангажованост и визионарност. Те нове претпоставке човековога света у уметничком обликовању Костићевих песама огласиле су се као ново догађање живота, као етички чин, али и као својеврсна резигнација над нечим што се у животу није остварило, што се погрешно осмислило или се није остварило онако како се сањало. Тај слој је у песничком осећању Душана Костића у овој књизи прилично изражен, али не као облик сумора, нити пак као визија неких унутрашњих психичких трзавица и разочарања. То је за овога песника једноставно живот који се у различитим тренуцима различито у човеку оглашава и то треба примити као последицу опште атмосфере у којој живимо. Тако га, мислим, Душан Костић и сам прима, тако га ја разумем и то је, вјерујем, једна од јачих лирских и мисаоних компоненти ове књиге. Он је нашао свој *архипелаг*, своје становиште и сав се, читавом овом књигом, усидрио у њему, на његовом сунцу, у његовој тишини, у његовој људској лепоти. Тај

архипелаг је она магнетска снага која вуче у дубину, у космичку лепоту, у непрекидно тражење. Тај архипелаг је Костићева И-така, и он је, изгледа, у свим својим досадашњим књигама трагао, у ствари, за својом луком у којој ће се усидрити и у којој ће још једном резимирати све што је живео и преживео.

Ту стваралачку компоненту своје поезије Душан Костић даље развија и продубљује у књизи „Постојбина маслине“. Само у овој књизи, условно речено, Костић оставља свет историјске прошлости и размишља о савремености, о ономе шта је човек сада, у шта се преобразио после једног рата и једне револуције. Сада Душан Костић исповеда страсти и идеје сасвим ослобођеног човека, оног у чијој свести лепршају црне слике рата. У овој књизи „Постојбина маслине“ атомизиран је свет човекове интимне љубави као врхунско стање људских радости и као кретање ка универзалној срећи. Има у овој књизи сложених размишљања о човековом удесу у свету, о варљивости па и угрожености људске среће, има страха и стрепњи од препрека да се радост живота доживи у пуној мери, има и носталгије за одбеглим радостима и лепотама, Али, у основи књиге „Постојбина маслине“ објављена је радост коју живот пружа човеку, мотивисана жарким љубавним доживљајима у најширем смислу схватања тога појма. Она је симболизирана дуговеким животом маслине, она је пронађена и извучена из самих коренова човековог поимања љубавних страсти, она је, у ствари, простор и хоризонт емотивног и мисаоног човековог света. У књизи „Постојбина маслине“ има неке животне виталности, неке нове и непоновљиве младости која стреми у висине, али има и великог животног искуства и мудрости са којима се проверава интензитет свих човекових поимања живота. Изнад свега у овој Костићевој књизи има вере у то да је права и једина човекова слобода она коју сам досегне и коју преобрази у пуни разиграни људски живот.

У обимном, тематски и структурално разноврсном песничком делу Душана Костића, његова песничка књига „Морија“ представља стваралачки изузетак и његовој укупној поезији даје нешто другачије, новије тонове. За разлику од ранијих књига овога песника, „Морија“ је дошла из сасвим нове, другачије и драматичније инспирације, мотивисана је доживљајем катастрофалног земљотреса на Црногорском приморју. Ту тешку и разарајућу природну појаву Душан Костић је доживео као стање пред којим је човек немоћан и у својој немоћи збуњен, запрепашћен, свестан једа је једини простор у коме може да опстане ограничен на његово биће и једино се на њега ослања, једино у њему потпуно истрајава.

Са тог становишта гледано, веома је занимљиво како је овај песник ту изузетно тешку материју, која подразумева веома компликована драматична психичка стања, преобразио у изузетно надахнуте лирске доживљаје. Може се очекивати да ће овај песник реаговати бурно, да ће проговорити о земљотресу искљу-

чиво као о несрећи која сатира човека, природу и његову историју. Иако таквих рефлекса у овој поетској визији има, у средишту Костићевог певања и мишљења објављује се једно веома широко и студиозно промишљање саме појаве. У Костићевом песничком доживљају земљотрес није само несрећа за човека, он је терет и за саму земљу, за космос уопште, он није случајност у низу природних појава, он је израз неког земљиног живота, неких њених унутрашњих напрегнутости и драматичног дисања, неко лудило земљине душе, неко морање да се нешто мења. С обзиром да се ти ломови у земљи, те манифестације њених болова изражавају катастрофалним експлозијама које у човеку изазивају панику, разарају све у њему и око њега, то је Душан Костић своје лирске опсервације из тог општег лудила земље пренео на човека и претежно је о земљотресу певао као о изузетној појави која у човеку изазива осећање страха, несигурности и неизвесности. Сликајући то безнађе у најразличитијим стањима и ситуацијама, овај песник је показао висок степен креативне песничке зрелости. Иако је и сам доживљавао много потреса, иако је био у искушењима панике и страха, иако их је посматрао у њиховим жариштима, ниједну његову песму у овој књизи не мотивише паника, свака је израз одређеног душевног стања и, оно што је, мислим, посебно важно, свака је дешифровање напрегнутих психичких односа у човековом тумачењу страха од земљотреса. За песничко тумачење те страшне појаве, тог земљиног инфаркта, у великој скали песникових слика, метафора и симбола има и најразличитијих креативних одредница које читавој Костићевој поезији дају нове димензије — једном је то сатана, други пута је црни гласник, трећи пута лудило утробе земље, коњица у галопу, пакосник, прашина пустиње, мукла горчина, морија, уклети неки сан, нека поама која унутрашњим ударима кидише на све што је људско.

У књизи „Зрело море“ на сасвим посебан начин песник даље развија мотиве зачете у књизи „Морија“, макар је врло тешко доводити у везу те две књиге. Ако их, ипак, нешто повезује, онда су то њихове мисаоне конотације, то су они стваралачки импулси који означавају уметничка тражења и померања овога песника ка новим животним садржајима, ка другачијој, флексибилнијој употреби језика и гранања сопственог песничког чина. Тако долазимо до уверења да збирка „Зрело море“ на извесан начин заокружује нове лирске и мисаоне токове у Костићевом песништву. Она је, више него његове раније књиге, у знаку сећања и оживљавања успомена, њу дубље прожимају размишљања о минулом животу, у њој је израженија резигнација, јаче су и суптилније исповести; има у овој књизи ознака које указују на то како се живот у песнику објављивао, обнављао и калио. Има и сећања на животна стања која су и у песнику и у времену срушена, па се зато у не малом броју песама оглашавају горки тонови, прекори због неких заборава, због одступања од

пута за који се веровало да је једини, да је најбољи. Истина, Душан Костић је у неким песмама ове књиге отварао осећања трагичног, али није инсистирао на трагичном као уверењу, само је упозоравао да је оно присутно у животу. И то је, рекао бих, онај стваралачки елемент који повезује, не само књиге „Морија“ и „Зрело море“, него и све остале Костићеве књиге. Збирка „Зрело море“ можда се у целокупном Костићевом песништву издваја својеврсном мисаоном и емотивном будношћу. Из ње, чини ми се, овај песник најдаље види и управо се у песмама из ове књиге укрштају најбитнија Костићева виђења и размишљања о животу. Посебно у циклусу „Спокојство мора“ овај песник поново проговара као ратник и као револуционар и у њима на посебан начин развија дух револуције као интегралан и модеран процес савременог света. И то је оно битно што се преноси у друге, у новије песничке књиге Душана Костића, као, на пример, у књигу „Призив прашуме“. Гледана у континуитету овога песништва, збирка „Призив прашуме“ откровење је непознатог, сва је од назнака сулудих збивања у човековом свету, она слути апокалипсу, види и доживљава распуклине у времену, осећа зло, назире мржњу међу људима и пита се откуд а оне и зашто су се устремиле на човекову будућност, У овој књизи као целини, али изразитије у појединим њеним песмама, има тренутака који указују на то да је човек на моменте разоружан у својој непрестаној бици да мења и хуманизује свет, јер често се догађа „да руке пружене у загрљај постају стравично празне“. У централној песми ове књиге, а по њеним мисаоним конотацијама можда и читаве Костићеве поезије, у песми *Откривање*, мисао овога песника се згушњава до своје коначности:

*Тај што плаче
има своје острво безбрижно
још само у сјећању;
тај што завлачи тијело у мрак лишћа
тражи предах од помаме битке
не признајући нимало пораз,
нимало рану;
тај што у очима има још маглу
хвата се за преосталу наду.
По једну Зеленгору, своју,
свак има —
као опомену, као истрајање.“*

(Откривање)

Ту је исказана Костићева дијалектика и зато је ова песма својом суштином манифестна, ангажована, све се у њу слива — и поглед на свет, и песникову филозофија живота и стварања. Она утемељује једно животно искуство, које кроз симболику ли-

чне драме песника изражава визију универзалног, и као таква ова песма има и једну сасвим личну пројекцију рата, свој однос према револуцији, али и своју наду за будући човеков свет. Ова песма, према томе, показује да ако песник већ не може да мења свет, он сигурно може предвиђати и подстицати његове промене, посебно у оним пресудним животним тренуцима кад се у свест човека, у његово време увлаче елементи дехуманизације. Таква подстицајна стваралачка обележја исказује Костићева књига „Ако се наљуће птице“. У овој се књизи Костић оглашава не само као заговорник мењања човековог света већ и као тужилац оних схватања у друштву која доводе у питање опстанак људске егзистенције. Кључна песма ове књиге, макар не и једина, *Ковачи апокалипсе*, потресним и готово драматичним криком са дна мисли и осећања дозива људску савест да у себи смири атомске муње смрти. Овај песник стрепи од непрегледних нових проблема, обузима га гнев од помисли да се над човековим светом укривају смртоносни ласери, да у говору људи има све мање разумевања за будућност, а да су људке речи из дана у дан све више набијене екразитом и претњама. О као стари ратник и револуционар овај песник би својом песмом хтео да обележи ону садржину човековог времена која укида неспоразуме између добра и зла и оглашава мир и људску доброту.

Та стања и осећања, та горка, опора и пневна размишљања, на веома широком плану и са дубоким реминисценцијама разлаже Костићева књига „Сахара“. И у овој књизи, као и у претходној, има опомена да је човек оптерећен атомским и ласерским агресивностима. Човек је постао тако ситан у својој људскости, да се најчешће као ковач нове апокалипсе креће по паничним, бесконачним и празним просторствима неба. Иако ситан пред величином и снагом зла, он још увек у себи има неког снажног замаха појим покушава да зло доведе до апсурда и да пробуди нови морални смисао. Тај проблем савладавања зла у човеку и времену Душан Костић је даље актуализирао и продубио у књизи „Отапање лудила“, посебно у песми *Философија мора* која је, интегрално гледано, лирски и мисаони нуклеус не само ове књиге, већ је егзистенцијална сушттина читавога Костићевог песништва, посебно оног њеног дела од збирке „Лирика југа“ па до ове најновије, „Отапање лудила“. Кад то кажем мислим на оне конотације у песништву овога песника које означавају филозофски и уметнички значај револуције у историји, мислим на креативни револт који једна поезија подиже и на квалитет слободе коју ствара за човека. А тај је револт есенција књиге „Отапање лудила“, он ослобађа човека од осећања људске угрожености и показује колико је велико и дубоко Костићево схватање човекове слободе. И зато мислим да је песма „Философија мора“ истовремено и Костићева филозофија живота, увек отворена за животна стања и истрајна у свом походу на тражење нове будућности:

*„Ви мислите: ето ме бесловесног, ето ме без душе,
ви кажете: пред ногама вашим трома уљуљкана животиња!
Препуни себе као да ми похвалом било којом
чините услугу, ах вашим кликтајима без мјере
над коварном боначом мојом.*

*А нема ничег залуднијег од вашег заборав:
грађени сте у сланој утроби мојој, кроз тмину мојих шума
алге и рибе ваше су сестре мудре,
ваше извориште, ваше полазиште
које сте од стида давно сметнули с ума.*

*Нека. Предобро знам: вратићете се ви мени, једном,
кад било да било, у облику било којем.
Ја се не журиим. Ја вас стрпљиво слушам.
Грме еони мноме,
ја сам сигуран. Ја вас чекам. Ја вас слушам.
Истрајна је моја душа.“*

(Философија мора)

V

Навикли на раније песничке подухвате Душана Костића, у којима се готово увек јављао као трагач у времену са изразито јаким револуционарним мислима и емоцијама, сада, суочени са његовом књигом „Поезија: тристија“, остајемо мало збуњени — наједном неочекивано, али продорно јак и дубоко, прожму нас осећања трагично доживљеног света. Песник се окренуо личном неспокоју и трагичном породичном удесу — умрла му је супруга и тај је удар, наравно, у њему изазвао велики потрес, отвори му нова и другачија пространства у животу, суочио га са светом бескраја, коначности и апсурда. Иако је овај песник и раније препознавао стања трагичног, јер живот кроз који је до сада пролазио није увек био ни ведар ни весео, сада, пак, када га је смрт својим леденим рукама дотакла сасвим изблиза, кад му се свирепо разлила у мисли и емоције, кад му је обесмислила трајање, он је крикнуо дубоким болом, у којему су се суочили и сударили бројни светови. С једне стране, у далеким звуцима огласили су се детињство и младост у својој пуној лепршавости и ведрини — све је окренуто надама, будућим верама и ишчекивањима радости, с друге пак стране, оглашавају се зрелина, лепота и радост заједничког трајања, букти љубав, утемељује се у заједништву, сазрева у оданости и поверењу, у безбрижности и у топлини као кошница пуног породичног дома. Има тренутака кад поезија у овој књизи у њеним ретроспективним токовима буди

осећања јаких страсти, намеће се као преживљавање мира и спокојства, као вера у постојаност љубави, као нада да краја и коначности никад нема. Иако је то варка, то је, ипак, стуб који држи човека и вуче га напред. А кад привид нестане, кад се смрт објави као заокруживање бескраја, онда у човеку, у песнику свакако јаче и интензивније, букну нови огњевии страсти, огласе се неки нови видици, суоче га са нечим дотле непознатим, прожму га јаки и дубоки понори самоће, испуне потресна осећања горчине и бесмисла. Живот се наједном огласи у више токова, у оно што је био, у оно што јесте у тренуцима пировања смрти и у оно у шта се полако претвара.

То је за човека какав је Душан Костић изгледа било најпотресније искушење, али ту се доказал његова зрелост и његова моћ да разуме неумитност чина смрти као заокруживање света бескраја. Ти тренуци, наравно, нису лаки, јер они подражавају различите видове искушења — човек у таквим приликама више него икад своди у себи рачуне, а посебно онда ако се, као сада Душан Костић, нађе пред коначним одласком животног сапутника са којим је делио све и са којим је стварао живот. Иако то спада у сасвим лични удес, иако је то породична драма, Душан Костић ју је подигао на виши ниво, дао јој је универзални печат, јер он је као песник кроз пет и више деценија свог песничког деловања казивао не само своја искуства, већ и искуства света и времена у коме је живео. Тако је и овај тренутак личне несреће и тренутак личног и породичног бола преобразио у потресну визију коначног растајања од љубави и поуздања које она пружа.

Но, независно од тога колико су интимни терети о којима Душан Костић пева, тешки, колико у њима има бола и колико они разарају мисли и емоције, овај песник није доживљаје трагичног у свему подредио том расулу живота. Напротив, имао је снаге да бол преобрази у поезију. Другим речима поезија је својом имагинарном снагом неутралисала неке ране у песнику, помогла му је да га туга не разори и да га не претвори у дивљи вулкан који би у њему све спалио. Поезија је огласила у њему неке спасоносне наде да издржи своје трајање међу својима, међу галебовима, међу маслинама, у таласима мора, међу људима, без обзира на то колико је у себи и у своје садашњем времену скамењен од тишине, колико се дубоко предаје ћутању и преживљавању драматичности људског века.

Поезију у књизи „Поезија: тристија“ не треба схватити само као исповедање бола. Она то јесте у својим основним токовима, бол је њено егзистенцијално одређење, али у тој поезији има и нечег вишег и дубљег, она је резултат размишљања о трагичном, о његовој величини и о његовим донетима. Мотивација ове поезије пружа могућности да се стекне убеђење да трагично може да доминира над животом и да се кроз различите

животне игре претвара у бесмисао и ништавило које води у тотални песимизам. Тога у овој Костићевој поезији ипак нема — бол га је сурово потресао, али га као човека и песника није срушио. Чак би се могло рећи да овде сам чин певања о болу значи и његово превазилажење, као и тражење нових могућности комуникације са светом. Чин певања о личном трагичном удесу значи унутрашње разграђивање тога удеса и непристајање на њега. Зато у овом песничком напору Душана Костића има уверења да се у заокруживању једнога бескраја могу пронаћи нове наде и нова упоришта у животу. У тим настојањима, рекао бих, има и свести о неминовним променама, иако превладава сазнање да су једном доживљене лепоте неповратне. Отуда, чини ми се, у неким песмама има покушаја да се неутралише туга и да се побегне из ледених пустиња смрти и из паклених тишина које оне намећу. У овом случају Костићев песнички чин се приближио уверењу да се самоћа мора превладати и да је она онолико велика и разарајућа колико превазилази човекове моћи да јој се супротстави. Душан Костић је дубоко утемељује и у себи и у времену, али јој се кроз универзалне лирске поруке снажно супротставља. Тиме се заокружују мисаоне и емотивне преокупације ове Костићеве песничке књиге. Она остаје у домену личне експресије и као посебан ток у поезији овога песника, али се и намеће као самосвојан и универзалан песнички чин. У њеним темељима јесте туга, али су њена исходшта лирска, о чему на посебан начин говори књига „Отапање лудила“, која је дошла после ове књиге и Костићевом песништву дала још један нови тон који га обележава модерним песничким искуством и оглашава као сасвим индивидуалну песничку појаву. Костић јесте песник меког штимунга, лепршавих емоција, туга и меланхолија, али има у његовом песништву и другачијих одређења по којима се трајније ситуира у нашем песништву. Он је аналитичар времена, ситуација, историјских процеса и људских драма у њима, он је песник јаким опсервација и мислилац, који кроз живот не пролази успутно и случајно, већ као појава која зрачи енергијом. И то дубоко обележава његову поезију, филозофски је ситуира. Истича, Душан Костић није песник експериментатор, али је трагач за новим формама. Његова се песма оглашава структуром савременог модерног песништва и има изузетне специфичности у језику који је кристално чист и има велику моћ апсорпције и емитовања најсуптилнијих и најсложенијих мисаоних и емотивних стања. Костићев језик зрачи, а израз се трансформирало у изражајне слике и вишеслојне метафоре и симболе. Са тог становишта гледано, тешко би било овога песника упоредити са било којим од његових вршњака, старијих или млађих савременика. Најпрецизније је, мислим, ако кажемо да је он појава са другима. По суптилитету израза, нарочито после књиге „Лирика југа“, најближи је раном Милошу Црњанском или Десимиру Бла-

гојевићу, али му нису далеки ни Ристо Ратковић ни Мирко Бањевић. На мисаоном плану, свакако, сигурно провлачи незаобилазну његошевску линију и горштакчу распеваност и језичку густину Радована Зоговића. Но, ипак, Душан Костић је највише свој, толико аутентичан у личном сензибилитету и у филозофском поимању света, да се већ сада према њему и његовој поезији може одређивати горња граница певања и мишљења.

Milivoje Marković

TOWARDS THE WORLD AND MAN
(Some aspects of the poetry of Dušan Kostić)

Summary

The poetic experience of Dušan Kostić is a universal heritage of the second half of our century. His poetry shows explicit ideological and philosophical assumptions, comes from the time and returns to the time, shows that, in all his phases, it was man's present and not man's past that has always mattered to this poet; and he prefers that which is created by man to that which refers to his past. The existence is a starting point. It is therefore quite certain that Kostić's poetry is not a lonely or accidental phenomenon; it is a part of the world, its unavoidable assumption, elucidation of its future.

